

KAYIP SESLERİN İZİNDE

Emre Aracı

“Polonya’nın Rossini’si” Chopin’in mektupları

Garip birer tesadüfler silsilesinin asırları ve ruhları nasıl da birbirine bağladığının tanıklığını yaşayan Emre Aracı, kaleme aldığı makalesiyle “bir müzisyenden ziyade bir ruh”un kalplerimizde yeniden hayat bulmasını sağlıyor.

1847 yılının 18 Haziran Cuma günü, öğlen saat 14.00’ü biraz geçe, o devir Beyoğlu’nun ana caddesi Grand Rue de Pera’da yürüyenlerin kulağına Chopin’in mazurkalarından bir tanesinin tınıları çalınıyor olmalıydı. Üstelik bu hiç de sıradan bir icra değildi; bilâkis, yolları oradan geçip de Chopin çalındığını fark edenler acaba o melodik motiflere şekil veren tuşenin Liszt’e ait olduğunu biliyorlar mıydı? 1840’ların Beyoğlu’nu çok iyi bilen ve *Records of Travels in Turkey, Greece, etc.* başlıklı anılarında “Pera’da ilk bir iki gün, aya giden bilge adamların yaşadığı şaşkınlığı hissedersiniz. Bir evde nargile, bir diğerinde şerbet, burada güzel bir manzaraya bakış, orada serin bir gölgede dolaşma derken, gün farkında olmadan kayıp gider” diye yazan İngiliz deniz subayı Sir Adolphus Slade bile belki bunun farkında olsa “bilge adamları” aya yolladığı o fantastik tasvirine belki de bir yenisini ilave ederdi. Zira o devir İstanbul’da Liszt’in Chopin çalmış olduğunu hayal etmek bile ayın fethedildiği çağımızdan geri dönüp bakıldığında belki de o uzay yolculuğunun bir gün gerçek olacağına inanılmasından çok daha imkânsız bir olasılıkmış gibi geliyor günümüzün perspektifinden İstiklâl Caddesi’nde akıp giden insan seli arasına karıştığımızda. Franz Liszt’in 1847 Haziran’ındaki İstanbul ziyareti hakkında pek çok makale yazıldı, konserler verildi, bildiriler sunuldu. Yine de o beş haftalık ziyaret hakkında bilgimiz bir hayli kısıtlı. En son *Andante*’nin Temmuz 2021 tarihli 177. sayısında kaleme almış olduğum gibi Liszt 18 Haziran 1847 günü Beyoğlu’nda Franchini ailesinin evinde bir matine konseri vermişti ve programında dostu Chopin’i de ihmal etmemişti. O gün oradan geçenler işte bu konserden yükselen melodik pasajları işitmiş olmalılardı.

Journal de Constantinople gazetesinin 21 Haziran 1847 tarihli sayısında çıkan kritik yazısına bakılırsa Liszt’in yorumu bazı anlarda, salonda elektrik gibi bir titreme havasında hissediliyor, “bu titreme topluluğu sarmalıyor, hayranlık ve şaşkınlıkla büyülüyor ve sanatçının ruhuna karşı duyulan bir çığlık gibi yankılanan bu birleşimi sağlıyor” gibiydi. Liszt’in bu son derece ustaca ve etkileyici icrasında yalnızca aşılması gereken teknik zorluklar değil, aynı zamanda yoğun bir tutku da vardı. Gazetenin sıraladığı repertuvara göre üçüncü sırada “Chopin’in en güzel

Frederic Chopin, (Franz Xaver Winterhalter, 2 Mayıs 1847)

VENDREDI, 18 JUIN 1847,

MATINÉE MUSICALE

PAR

F. LISZT.

PROGRAMME.

1. Andante de Lucie de Lammermoor.
2. Fantaisie sur des motifs de la Norma.
3. Mazurka de Chopin.
4. Le roi des Aulues, mélodie de Schubert.
5. Hexameron, variations sur un thème des Puritains.
6. Mélodies hongroises.

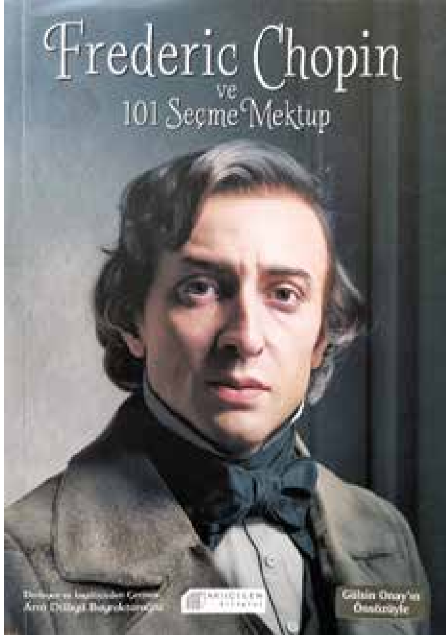
Ce concert aura lieu à 2 heures précises après midi, dans la maison de M. Franchini.

Prix des Places : 100 Piastres.

On trouve les Billets à l'Hôtel de l'Europe; et le jour du Concert, à l'entrée.

Liszt’in Beyoğlu’nda Chopin çaldığı konserin ilanı (*Journal de Constantinople*, 16 Haziran 1847)

Chopin’in Paris’te George Sand’a komşu olduğu Square d’Orléans’daki dairesi

Arın Dilligil Bayraktaroğlu'nun Türkçe'ye tercümesiyle Chopin'in seçme mektupları

mazurkalarından ikisi" yer alıyordu. Beşinci sırada ise Liszt, yolu İstanbul'dan da geçmiş olan ve yine bir *Andante* makaleme konu olan İtalyan prenses Cristina Trivulzio Belgiojoso'nun 1837'de yaratılmasına vesile olduğu, teknik zorlukları ve melodik güzellikleri ile dikkat çeken, *Hexameron*'a yer verdi, (bkz: 'Donizetti Paşa'nın Orkestrasını Dinleyen Bir İtalyan Prenses', *Andante*, Şubat 2021, sayı: 172). *Hexameron*, adı üzerinde, kolektif bir eserdi ve Bellini'nin *I Puritani* operasından *'Suoni la tromba'* marşı üzerine Chopin, Thalberg, Herz, Czerny ve Pixis gibi besteci piyanistlerin düzenledikleri altı varyasyondan oluşturulmuştu. Liszt giriş bölümünü, ikinci varyasyonu, bağlayıcı kısımları ve finali besteleyerek eseri sanatsal bir bütünlük içinde birleştirmişti. Chopin'in bu toplu eserdeki katkısı ise duygusal derinliği ve piyanodaki özgün tarzıyla Largo temposundaki altıncı varyasyonda öne çıkıyordu. *Journal de Constantinople* bu çağdaş piyanist besteciyi İtalyan operasının hegemonyasındaki Pera dinleyicisine "Polonya'nın Rossini'si" olarak tanıtıyordu. Zira Rossini operalarına aşina Beyoğlu'ndaki bu tarihi konser gerçekleştiği günlerde 37 yaşındaki Chopin hâlâ hayattaydı ve Paris'te yaşıyordu. Hatta Alman saray ressamı Franz Xaver Winterhalter onun profilden kara kalem bir portresini o yılın 2 Mayıs'ında yapmıştı.

Liszt, Chopin'i İstanbul'daki müzikseverlere tanıtırken "Polonya'nın Rossini'si" o günler Paris'in Square d'Orléans'ındaki mütevazı dairesinde yaşıyordu yaşamasına, ancak sağlığı ve yaşam koşulları her geçen gün daha kötüye gidiyordu. Chopin'in ana caddelere kapalı, özel bir avluya açılan dairesine komşu iki dairede oturan yazar George Sand ile yaklaşık 10 yıldır süren ilişkisi de 1847 yazında giderek gerginleşmişti. Üstelik Sand'ın çocuklarıyla yaşanan çatışmalar ve ikilinin farklı mizaçları bu gerginlikleri daha da artırmış, sonunda aynı yıl içinde ilişkileri kopma noktasına gelmişti. Müzikal anlamda Chopin hâlâ beste yapıyordu, ancak üretkenliği azalmıştı ve verem olduğu anlaşılan kronik hastalığı halk önündeki performanslarını kısıtlıyordu. Üstelik maddi sıkıntılar da baş göstermişti, zira Chopin büyük ölçüde özel derslere ve konserlere bağımlıydı ve bunlar gittikçe seyrekleşiyordu. Bu dönem onun için kişisel acılarla birlikte daha sessiz ve içine kapanık bir sürecin başlangıcıydı. Oysa 28 Mart 1847'de Paskalya öncesi, d'Orléans Meydanı'ndaki dairesinden Varşova'daki ailesine yazmış olduğu uzun mektubunda Chopin yaklaşan yaz mevsimi için ne kadar da umutluydu. "Bu yaz ne yapacağımı merak ediyorsanız söyleyeyim: Her zaman yaptığım gibi, havalar biraz ısınır ısınmaz Nohant'a gideceğim. O zamana kadar burada kalacak ve mümkün olduğu kadar çok, ama kendimi yormayacak ölçüde ders vereceğim. Tabii her zaman yaptığım gibi, dersler kendi evimde olacak" diyordu. Ancak yarım bıraktığı mektubuna bir hafta sonra kaldığı yerden devam ettiğinde "Bir hafta önce sizlere bir alay işe yaramaz şey yazmışım. Bugün Paris'te yine yalnızım. Madam S[and], Solange, kuzeni (Augustine) ve Luce ile evden ayrılalı üç gün geçti. Dün bana yazlıktan yazmışlar. Hepsi iyi ve mutluymuş. Tek sıkıntı burada olduğu gibi, yağan yağmurmuş" kelimeleri dökülecekti kaleminden.

16. Yüzyıldan kalma Sawston Hall, Cambridgeshire, İngiltere (Emre Aracı koleksiyonu)

Bu satırları okurken sanki yağan o yağmuru, Chopin'in Paris'teki yalnızlığını ruhumun derinliklerinde hissediyor gibiyim. Ayrıca garip birer tesadüfler silsilesinin asırları ve ruhları nasıl da birbirine bağladığının tanıklığını yaşayarak hayretler içine düşüyorum, çünkü 28 Mart 1847 tarihli o mektubu Arın Dilligil Bayraktaroğlu'nun derleyerek İngilizce'den Türkçe'ye çevirdiği *Frederic Chopin ve 101 Seçme Mektup* (Akılçelen Kitaplar, 2024) kitabından okuyorum. Kapağında İranlı görsel sanatçı Hadi Karimi'nin Chopin'in ölüm maskesinden ve Varşova Müzesi'ndeki bir tutam saçından yola çıkarak yarattığı üç boyutlu son derece gerçekçi bir portresinin yer aldığı bu kitap beni 30 sene öncesine yağmurlu bir akşamüzeri Nişantaşı'nda çoktan tarihe kavuşan Hachette Kitabevi'ne götürüyor. Orada Ateş Orga'nın İngilizce olarak 1960'larda kaleme aldığı ve ilk olarak 1976'da Tunbridge Wells'de yayımlanan Chopin biyografisini raftan elime aldığımı ve girişinde Honoré de Balzac'ın Polonyalı besteci için "bir müzisyenden ziyade bir ruh" sözünü okuyarak "bu Chopin biyografisini yazan Türk kim?" diye kendi kendime sorduğumu çok iyi hatırlıyorum. Ardından 1994'te yayımlanan *Bir Türk Ailesinin* Öykusü kitabında bu sorumun cevabını fazlasıyla buluyorum. Müzik yazarı ve yapımcısı Ateş Orga'nın babası İrfan Orga'nın romansı bir üslupla kaleme aldığı duygu yüklü anıları *A Portrait of a Turkish Family* adı altında 1950'de Londra'da İngilizce olarak yayımlanmış, ancak Türkçe dilinde okurlarla buluşması için neredeyse yarım asır geçmesi gerekmişti. O kitabı da Türkçe'ye kazandıran yine Arın Bayraktaroğlu'ndan başkası değildi.

O yıllar Arın ve Sinan Bayraktaroğlu İngiltere'de, Cambridgeshire'da âdeta Orta Çağ efsanelerinden çıkma, Tudor devrinden kalma bir malikâne olan, Sawston Hall'da yaşıyor ve burada kurdukları İngilizce dil

George Sand'ın Nohant'taki evi (Emre Aracı koleksiyonu)

okulunu idare ediyorlardı. Sonradan burada, benim de bir dönem müzik ve tarih dersleri verdiğim, Uluslararası Türk Lisesi'ni kurdular. Nişantaşı'nda o yağmurlu günde Chopin biyografisini elimde tuttuğum Ateş Orga'yla da ilk olarak tanışmam Arın ve Sinan Bayraktaroğlu sayesinde Sawston Hall'da olacak ve pek çok CD kaydına dönüşecek dostluğumuz bu büyüleyici ortamda hayat bulacaktı. Dolayısıyla Gülsin Onay'ın yüreklendirmesiyle ve Arın Hanım'ın emekleriyle Türkçe diline kazandırılan bu yepyeni kitapta, Chopin'in mektuplarını okurken âdeta kendimi dost ve tanıdık bir ortamda buluyorum. Bayraktaroğlu'nun tercümeleri Frederic Chopin Enstitüsü'nde bulunan orijinallere dayanan, Opienski/Voynich, Sydow/Hedley ve David Frick tarafından düzenlenmiş, üç farklı kaynaktan derlenmiş 101 mektup içermekte. Bestecinin yaşamına dair geniş bir bakış sunmakta olan bu seçki hakkında Bayraktaroğlu giriş kısmında bizlere şu bilgiyi veriyor: "Frederic Chopin üretken bir müzisyen olmasının yanı sıra, yüzlerce mektubun da yazarıydı. Ailesine, yakın arkadaşlarına, sevdiği kadına (George Sand), yayımcılarına ve meslektaşlarına hitaben kaleme aldığı bu mektuplardan, besteleri, karakteri, kişiliği ve sağlığıyla ilgili bilgiler ediniyor; öğretmenlerini, meslektaşlarını ve öğrencilerini tanıyor, hangi saygın kişilerle tanıştığını, hangi müzisyenleri beğendiğini, kimlerden korktuğunu, kimlerin nüfuzundan yararlandığını öğreniyoruz. Ayrıca ailesine olan sevgisi, yurtseverliği, Polonyalı kimliğine ve kültürüne bağlılığı da dikkatimizi çekiyor."

Bayraktaroğlu'nun kitabında 70. sırada yer alan, Chopin'in 28 Mart 1847'de başlayarak 19 Nisan'da tamamladığı ve Nohant'a gidecek olmanın hayallerini kurduğu, mektubuna geri dönüyorum. "Bugün ayın 19'u. Dünkü çalışmalarım Nohant'tan gelen mektupla sekteye uğradı. Madam S[and] gelecek ayın sonunda Paris'e döneceğini yazarak onları beklememi istemiş. Herhalde Sol evleniyor (size daha önce bahsettiğim delikanlıyla değil). Mutlu olmalarını diliyorum. Son mektupta hepsi çok sevinçliydi. O nedenle gelecekten çok ümitliyim. Dünyada mutlu olmayı hak eden tek kişi varsa, o da Madam S[and]'dır" diyor. Oysa Chopin, Sand'ın taşra evi Nohant'a, kendisi farkında olmasa da, bir önceki sezon çoktan veda etmişti. Tad Szulc'un *Chopin in Paris* (1999) kitabında da yazdığı gibi "Bir daha asla oraya, George Sand ile geçirdiği yedi olağanüstü yaz boyunca en muhteşem eserlerinden bazılarını bestelediği eve ve kırsal bölgeye geri dönmeyecekti. Neredeyse yaşamı boyunca yarattığı müziğin yarısı Nohant'ta doğmuştu: altmış sekiz opus numarasının otuzu burada bestelenmişti". Hatta 1846 yılının 12 Aralık'ında Sand'a yazdığı mektubunda Chopin yine Nohant'ın o ruhu derinden etkileyen atmosferine gönderme yapıyordu: "Dışarıdaki Nohant kar manzarasını ve gençlerin düzenlediği karnavalı senin sıcacık salonundan seyretmek kim bilir ne kadar güzeldir". George Sand'a yazdığı 26 Kasım 1843 tarihli mektubunda ise "Yolculuk öncesi dinlenmeye gayret et ve Nohant'ın güzel havasını bize getir, zira burada yağmurla haşır neşiriz. Dün havanın açılmasını saat üçe kadar bekledikten sonra bir araba çağırarak Rothschild'e ve Stockhausen'e uğradım ama bir ilerleme kaydedemedim. Bugün günlerden pazar. Evde dinleniyorum, dışarı çıkmayacağım. Bir gereklilik olduğundan değil, sadece bunu tercih ettiğim için" diyordu. Bu satırları okurken eski bir kartpostalda Adolf Karpellus'un fırçasından çıkma Chopin ve Sand tablosuna bakıyorum, kartpostal 30 Ağustos 1917'de Salzburg'a yollanmış.

Arın Bayraktaroğlu'nun *Frederic Chopin ve 101 Seçme Mektup* kitabından bu ve benzeri pasajları okumak beni Sawston Hall'daki o soğuk günlerde çıtır çıtır yanan, üzerinde 1571 tarihiyle görkemli bir şöminenin bulunduğu, nice konserlere de ev sahipliği yapmış olan o sıcacık büyük salona bir anda geri götürdü. Franz Liszt'in İstanbul'daki müzikseverlere "Polonya'nın Rossini'si"ni tanıtırken "Nohant'ın güzel havasını" soluttuğu o günler, bütün bu hatıralar belki çoktan unutulup geride kalmıştı, ama "Chopin'in en güzel mazurkalarından ikisi" uzaktan duyulduğunda hepsi de bu kitabın satırlarında olduğu gibi yeniden canlanmış oluyor ve "bir müzisyenden ziyade bir ruh" yeniden hayat bulmuş oluyordu…

Eski bir kartpostalda Adolf Karpellus'un fırçasından Chopin ve Sand (Emre Aracı koleksiyonu)

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.